

Legenda Kassák Lajosról

Albert Zsuzsa: Kassák Lajos a 20. századi magyar irodalom meghatározó egyéniségei közé tartozott, tíz évvel volt fiatalabb Ady Endrénél, és éppen úgy botránykő volt a magyar irodalomban, mint ő. Költő volt, prózaíró, az *Egy ember élete* című önéletrajzi írása irodalmunk legnevezetesebb alkotásai közé tartozik, mégis költészete az, ami talán a legnagyobb hatással volt a magyar irodalomra. Én emlékszem, hogy rokonságomban voltak emberek, akik idézték nem is tudván, hogy ki írta ezeket a botrányos sorokat, hogy „a suszter füle mögé dugta a dikicset s azt mondta, mára elég volt a krémestésztaból. Bianka bú lia báli ó bumm, a házak tovább úsznak velem, és a pékek felmutatják a pirosra sült kenyereket”. Aztán a másik, „*A ló meghal, a madarak kirepülnek*” című nevezetes verséből: „Én Kassák Lajos vagyok, s fejünk felett elröpül a nikkelszamovár.” Jellemző, hogy pl. Ady Endre, aki ideálja volt, amikor megjelent első verseskötete, a földhöz csapta, azt mondta, hogy ez nem költészet. Akik itt ülnek, természetesen nem a legfiatalabb Kassák Lajost ismerték.

Lengyel Balázs: Kassákkal 1946-ban kerültem ismeretségbe. Számtalanszor olvastam persze, de látni most láttam először. 1946-ban a Vallás és Közoktatási Minisztérium kulturális napokat szervezett, éppen Kassák és Kardos László kezdeményezésére. Ma úgy mondanám, ezek író-olvasó találkozók voltak. Szegeden volt az első alkalom, amikor Kassákkal megismerkedtem, az irodalmi életben akkor már furcsa helyzet alakult ki. Olyan helyzet, amelyben Kassák is, én is nehéz körülmények közé kerültünk. Akkor volt az, amikor az Újholdat 1946 júniusában megindítottuk, és rögtön utána, augusztusban Lukács György, aki az akkori irodalompolitikának vezetője volt, nemcsak elutasította a nézeteimet, megtámadta a tanulmányomat, hanem denúciálta politikailag: amit mi akarunk, az a l'art pour l'art, a magyar népi demokrácia negligálása, tagadása. Ez nem hagyható. Túrni nem szabad.

Bárány Tamás: Lukács ezt az ígéretét be is teljesítette.

Lengyel B.: Lukács nagyon nem szerette Kassákot. Ugyanakkor mi Szegeden beszélgetni kezdtünk egymással és kölcsönösen rájöttünk arra, hogy nagyon közeles nézeteink vannak, annak ellenére, hogy akkor mi Újholdasok meglehetősen konzervatívok voltunk a mai állapotok szerint és Kassák Lajos pedig avantgarde költő volt. Az avantgarde apostola.

Gergely Ágnes: Mit ért konzervatívon, hadd kérdezzem itt meg.

Lengyel B.: Mindjárt megmondom. Formahűséget értek, formai igényesség-

Bárány Tamás, Gergely Ágnes, Lengyel Balázs, Major Ottó, Tellér Gyula, Vatay Elemér és Vidor Miklós visszaemlékezései. (Elhangzott a Kossuth Rádióban, 1993. I. 27-én.)

get, a vers zártságát, belső feszességét. Kassáknak pedig az volt a véleménye, hogy nem jó az a vers, amelyik rím- és ritmus-szerű. Kétfelől is bonyolult kérdés ez, jobb, ha még nem megyünk bele. Annyi most elég, hogy Kassáknak is megvolt az igényes formája, ha tetszik, klasszicizmusa, az Újholdasoknak pedig a bontott, tartalmi versképzési újsága.

Vidor Miklós: Ugyancsak 1946-ban rendeztek egy művészeti ankétot, különös tekintettel a fiatal művészekre. Határozottan emlékszem, Kassákon kívül Cs. Szabó volt még ott – Ortutay volt akkor ennek a rendezvénynek a gazdája – és kifejezetten a fiatal művészek, tehát festők, zenészek, írók szólaltak meg. Emlékezetem szerint ketten képviseltük a fiatal irodalmat veled Balázs. Ennek az ankétnak a megnyitása előtt üzenetet kaptam Kassáktól, hogy menjek fel hozzá, szeretne megismerni, és mindjárt fölötté nekem a kérdést, hogy kb. mik a mai fiatal íróknak a kívánságai, milyen várakozásokkal néznek egy új kulturális kormányzatnak a művészet iránti leendő tervei elé. Körülbelül elmondtam azt, amit az akkori húszon alig túli fiatalok nevében úgy gondoltam, hogy jogom van elmondani, nem a magam véleményét mondom, és akkor Kassák rögtön fölönfogott engem azzal, hogy maguk kérem mind Babits tanítványok, vigyázzon, mert ha így folytatják, akkor soha nem lesz magukból más, mint epigon.

Lengyel B.: Kassák nagyon óvatosan beszélt velünk, pl. Nemes Nagy Ágnessel, vagy velem, mert közben lassanként idővel komoly barátság is alakult ki közöttünk, soha nem szidta Babitsot, annak ellenére, hogy én jól tudtam, és ti is mindnyájan jól tudjátok, hogy nagyon éles, érdes, kellemetlen harc volt kettejük között. Ennek ellenére Babits is szíve mélyén becsülte Kassákot, és Kassák soha nem úgy beszélt Babitsról, mint akit nem ismer el, csak mint akivel befejeződött valami öelötte, és ő kezd helyette valami mást. Valami mást, mégpedig emberként is, szíjas és kemény ember. Hadd mondjam el, ha már elkezdtem, ezt a szegedi históriát. Jelen volt ott Gergely Sándor is, sajna az Írószövetség elnöke. Gergely rögtön azzal kezdte, hogy Szeged „bűnös város”, horthysták városa. A fiatalság Gergely Sándort hallgatta, elkezdett fütyülni és dobogni. Botrány lett a javából. Kassák úgy vágta ki magát, hogy mondta a magáét, mit sem törődve azzal, hogy Gergely Sándor ott van és mit beszél, a maga szuggesztivitásával más helyzetet teremtett. Írók és olvasók természetes együttesét.

Albert Zs.: Kassák Lajos is példa arra, hogy bár a lehető legszegényebb körülményekből induljon is valaki, a művészet és a kultúra legmagasabb fokára juthat, ha tehetséges. Vasmunkás volt, a gimnáziumból kimaradt, szándékosan bukott meg.

Lengyel B.: Azt mondta, hogy inas akar lenni, nem úr.

Vidor M.: Egyszer azt írtam róla, hogy a költöző madarak ösztöne volt benne. Ahogy megérezte a háború idején, abban a teljes elzártágban, hogy mi van a nagyvilágban, és az akkori legmodernebb európai expresszionista és

egyéb avantgarde irányzatoknak a képviselőit hozta a lapjaiban, egyedül ő, ő volt az első, akinek a révén egyáltalán itthon tájékozódást lehetett szerezni mindenről, ami nyugaton történt, irodalomban is és képzőművészetben is.

Bárány Tamás: Én kb. tíz esztendővel később ismerkedtem meg Kassákkal, mégpedig 57 március 21-én, akkor ünnepelte hetvenedik születésnapját. Ugyanezen a napon én éppen fele annyi idős, 35 éves voltam, és mert ugyancsak éppen az előző napon jelent meg első novelláskötetem, hat regény után az első, amikor másnap elmentem az öregúr születésnapjára a Csók Galériába, vittem neki egy példányt új kötetemből, hogy ismeretségünk váljék kölcsönössé. Én már olvastam volt az *Egy ember élete* című könyvét, aztán az *Angyalföldet*, és ismertem verseit, és ami róla szólván alighanem a legfontosabb, ismertem jellemét. Ismertem és mélységesen tiszteltem. Ha valaha is ismertem embert, aki hű volt önmagához, ő aztán az volt. Egy tömbből faragott férfi, volt benne valami a sziklák mozdíthatatlanságából és rendíthetetlen nyugalmaiból. Legfőbb erénye volt ez, és talán, szerintem, legfőbb hibája is. Nem jellemének persze, az 60 esztendei íróléte alatt kristályos tisztasággal fénylett. Művészi szemléletének vált néha korlátjává túlságos kötődése az egyszer megtalált, illetve talán felkutatott úthoz. Közeli viszonyba nem keveredtünk soha, de őrzöm néhány meleg, baráti szavát. Emlékszem, színházi bemutatók után egyszer-egyszer együtt kávéztunk. Utolsó beszélgetésünk különösen emlékezetes, a kecskeméti Aranyhomok szálló éttermében történt. Az én egyik darabomat játszotta éppen a kecskeméti Katona József Színház, őt meg író-olvasó találkozóra invitálták a helyi irodalombarátok. Este összeakadtunk a szálló éttermében. A feleségével ült egy csendes asztalnál, én később érkeztem, mert a színházból jöttem. Szinte a szívem verése állt meg, amikor megpillantottam őket. Néhány napja ugyanis egy paródiaműsoromat sugározta a televízió, és abban, a színészek mellett magam is szerepeltem, személyesen adtam elő néhány nagyhírű kor- és kartársamról írott paródiámat, mégpedig az ő hangjukon. A paródia így hangzott: „Mindjárt az első mondatban bevállom, nem érzem különösebben kimutatható hatásomat a fiatal költők is írók művein. Ezek a máai fiatalok váláhogy egészen máshonnet szerzik pályaindító impulzusáikat, de ezen cseppet sem csodálkozom, hiszen írónak nem tartom magam éppen jelentősnek. A Má című lap, a Tett c. lap, egy-két vers, emlékszem az egyik valami számovárról, és az á néhány kötet egy ember életéről, aztán valami Angyalföld, hej istenem, fiatalság bolondság, olvasók, irodalomtörténészek mit esznek rajta, fogalmam sincs. Viszont egyszerűen értetlenül állok az előtt a ténykörülmeny előtt, hogy teljességgel ki ákárának tágadni a festészet-történetéből. Kándinszkij, L. Liszicki és Egelin mellett Picassót, Mondriánt és Dalit no és Moholy Nagyot most nem is számítva, mégis csak a házái neotutilizmus egyik szerény előfutára vágyok, és mint ilyen, a kubipurizmus jelentős úttörője. Eredményeimmel azonban még így sem vágyok igazán elégedett, szakadatlanul képzem magam,

és kutatom a képzőművészetek új és új lehetőségeit. Legújabb, erősen dinamikus vásznáimon a rótlila téglalapok már nem függélyes irányba lángolnak ki a koromfekete térből, hánem átlósán. Ennek az újításnak példátlan jelentőségéről, úgy hiszem, nem is kell bővebben szólni. Az átlizmus mint irányzat ezzel megszületett, és éppen e percekben alkot új korszakot a világfestészet történetében. Az ám, világányám.”

Ezekután, miután e paródia néhány nappal ezelőtt hangzott el, feltételezhető volt, hogy látta, hát igyekeztem elszívódni az asztal mellett, elsompolyni, hogy lehetőleg ne vegyenek észre. Ennek ellenére, mert nem voltak sokan az étteremben, Kasi észrevett, széles mosollyal intett és mutatott helyet maga mellett az asztalnál. Bemutatott feleségének, nyomban dicsérni kezdte műsoromat, benne személyes produkciómat. Még a fülem is égett, de ki akartam puhatolni, nem volt-e mégis bántó, amit csináltam. Csakugyan tetszett, kérdeztem magam mórirkálva. Nagyon, felelte Kassák, végig, amíg hallgattalak, egyre csak Nagy Endre járt az eszemben, az ő kabaréjában szórakoztam utoljára ilyen jól! (Azóta is el-eltűnődöm rajta, vajon ezt Kasi dicséretnek szánta-e vagy netán csipkelődésnek?)

Vidor M.: Érzésem szerint az ő elismertségének a csúcspontja volt az 1947-től 49-ig terjedő idő.

Bárány T.: Már 48 végefelé lehanyatlott az ő ideje, akkor már nagyon szidták, fúrták.

Vidor M.: Sőt 48 január 1-én ő mondta a Petőfi-emlékbeszédet Kiskőrösön, és ezért már megtámadták akkor a Szabad Népből. De akkor ez még, 48 elején, nem volt annyira katasztrofális támadás, mint egy évvel később lett volna. Mindenesetre ő 46-tól a Magyar Művészeti Tanácsnak az alelnöke volt, és 47-ben ügyvezető alelnök, mert Kodály akkor Amerikában volt. Kassáknak itt óriási a szerepe. Akkoriban három lapnak volt a szerkesztője. A Tanács lapjának, az Alkotásnak, a Szociáldemokrata Párt kéthetenként megjelenő lapjának, a Kortársnak, ahol Major Ottó dolgozott együtt vele, harmadikként a megújult, mondhatnám most már igazán Új időknek volt Fodor Józseffel együtt a szerkesztője.

Major Ottó: Annak volt először.

Vidor M.: Ebben az időben Kassák, mondjuk 47–48 folyamán kb. oda került, ahol a helyét láttuk, a magyar művészeti élet élén, ha lett volna Magyarországon művészeti minisztérium, akkor kb. neki kellett volna annak a miniszternek lennie, ha ugyan nem bántom meg ezzel Kassák emlékét, mert az ő szemében az írónál magasabb rang nincs.

Major O.: Megjelent az Újhold, és abban egy esszém, *Az esztétikus problémája*, Lukács Györgyről, nagyon élesen vitázó esszé volt. És legközelebb, mikor Balázssal találkoztunk, azt mondja, hogy Kassák üzent velem, hogy sze-

retne megismerni téged, indul egy lapja, szeretné, ha munkatárs lennél benne. A Művészeti Tanácsba mentem el, az Alkotás indult akkor, hadd tegyem hozzá, hogy közvetett kapcsolat korábban is volt, t. i. az Új Idők volt az első képes hetilap, amelyik megindult. Én Fodor Jóskának vittem oda verset, meg is jelent a lapban, Kassák akkor ott fő helyen ült a szerkesztőségben, de vele valahogy nem volt akkor semmiféle személyes kapcsolat. Ezt azért említem, mert Fodor Jóska aztán az Emlékirataiban azt írja, hogy nagy vitája volt Kassákkal miattam, mert kirakatta egy versemet az Új Időkből, mivel az kötött formában íródott. Szó sem volt róla, az a vers ugyan időmértékes disztichonban volt, de megjelent a lapban: babona volt, hogy ő ennyire ellene lett volna a kötött versnek, annál is inkább, mert az Alkotásban...

Lengyel B.: Vannak disztichonjai is.

Albert Zs.: Gondolom, ez korábbi dolog volt.

Vidor M.: Mire a mi nemzedékünk Kasit megismerte, akkor ő úgy hatvanadik éve körül járt, vagy ahhoz közeledett, és ebben a korban ő már mély belátással, bölcsességgel sokkal szélesebben és tágasabban nézte az irodalmat. Tehát lehet, hogy mondjuk a Vas István, Zelk nemzedék idején erős ellensége volt minden kötött formának, de a mi időnkre ez már elolvadt.

Major O.: Nemcsak hogy elolvadt, akkor már elzengtek az avantgarde napjai, és ő maga is klasszikus, letisztult szabadverseket jelentetett meg saját magától is az Alkotásban.

Lengyel B.: Ha szabad elleneznem vagy egy kicsit bírálnom azt, amit Bárány Tamás mondott, tudnivaló, hogy Kassák megváltoztatta az avantgarde versstílust. A 30-as években nem ugyanaz az avantgarde volt, ami a 20-as évek elején, a 10-es évek legvégén, mikor *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című nagyszerű remekműve megjelent. Kassák verse klasszicizálódott, és itt, egymással félúton járva kontaktust találtunk vele, mert mi Újholdasok is közben rájöttünk sokmindenre. Egyszerre csak rájöttünk az avantgarde ízére a *Mesteremberektől* kezdve a cím nélküli versek remekléseiig sőt arra is rákényszerültünk, hogy a verset bontsuk, pl. Nemes Nagy Ágnesnek van egy csomó verse, éppen az újabb korszakában, amelyek szabadversek.

Bárány T.: Ezzel én teljesen egyetértek, különösen azzal, hogy az öreg Kassák klasszikus író lett, az idős-kori költészete megrázóan szép.

Gergely Ágnes: A stíluseszményeit talán váltogatta, a jellemét nem változtatta. Itt mindnyájan a keménységét hangsúlyozták, akik jól ismerték, jobban mint én. Hozzátennem, úgy volt kemény, hogy nem akart vele bántani.

Major O.: Nem igaz, hogy diktátori hajlandóságai voltak, mint erről ugyancsak szoktak vallani visszafelé írók is, meg egyes festők is. Ez egyszerűen nem igaz. Aki dolgozott vele az tudja, hogy milyen kitűnő és fogékony szerkesztő volt.

Vidor M.: Bocsáss meg Ottó, én azt hiszem, hogy itt az igazság valahol közepe van, fiatal korában, tehát az első lapjai indítása idején valóban nem nagyon tűrt meg ellenvéleményt, de klasszicizálódásával, temperamentuma is klasszicizálódott.

Major O.: Amikor én a te közvetítéssel *Gondolatok a realizmusról* című kissé nagyképmű tanulmányomat letettem az asztalára – rögtön elolvastam mindent – elolvasta és azt mondta, uram, én ezt nyomdába adom. Soha nem avatkozott be az írásaimba.

Albert Zs.: Mindenkit magázott, úgy hallottam.

Gergely Á.: Igen, ott a híres mondása Vas Istvánnak, „Urám, mágá költő.”

Lengyel B.: Kassák Lajossal tegeződtünk, ezzel szemben Szigligeten együtt voltam Kahána Mózes nevezetű „íróársunkkal”, ezt kicsit idézőjelben kell mondanom, ez egy szerencsétlen Romániából kitelepedett ember volt, Romániában kommunistaként börtönbe került, majd kikerült a Szovjetunióba nagy kínna, és ott egy szép napon azt olvasta a szovjet újságban, hogy likvidáltuk ellenségünket, Kahána Mózeset. Akkor ő fogta magát, eltűnt és más néven élt a Szovjetunióban. Végül a hruscsovi kor után idejött Magyarországra, Szigligeten rögtön megfogott és azt mondta, láttam, hogy itt többször találkoztatok Kassák Lajossal, vigyázni kell, mert anarchista, és bajt csinál nektek. Tíz perc múlva jött Kassák, elkezdtünk beszélgetni, akkor Kahána Mózes azt mondta, hát kedves Kassák elvtárs, én ötven éve vagyok a Munkakörnek a tagja, és látom, hogy itt Lengyel Balázs per te beszél Onnel, talán most már ideje volna, hogy tegeződjünk. Azt mondta erre Kassák teljesen merev arccal: „Ami ötven évig jó volt, jó lesz ezután is.”

Major O.: Ő tulajdonképpen nagyon kritikusan nézte a szociáldemokráciát. Ez kiderül az *Egy ember életéből* is, meg egyéb dolgok. Hogyan lett ő mégis főalakja a szociáldemokrata párt kultúrpolitikájának? Úgy, hogy az ő köréhez tartozó Justus Pálra tartozott a kultúra dolga. A kommunista párt létrehozta a maga író aktíváját, erre Justus elhatározta, hogy akkor a szocdem párt is hozza létre a magáét, Kassák legyen az elnök, Kassák maga kérte, mikor összejöttek az írók, mert elég sok szociáldemokrata író volt, hogy Komlós Aladár legyen az egyik titkár és én legyek a másik titkár, így kerültem ilyen hivatalos beosztásba, egyébként nekem soha nem volt semmiféle ilyen ambíció, hogy kultúrpolitikus legyek.

Albert Zs.: Egyébként ez ellentmond annak, hogy azt vallotta, költők ne legyenek pártok tagjai.

Major O.: Ellene volt annak, hogy bármiféle napi politikában résztvegyen és tulajdonképpen azt kell mondjam, hogy a későbbi drámájában része volt annak, hogy végül is vállalt politikai szerepet, mert őt azonnal elhallgattatták

a pártegyesülés után, a fordulat éve után, kihúzták 48-ban már a Kossuth-díjasok listájáról, amin rajta volt, mert a Szociáldemokrata Párt a maga részéről őt javasolta Kossuth-díjra, 48 végétől minden lapját betiltották, és 56-ig egyetlen sora sem jelenhetett meg!

Lengyel B.: És mikor jelentünk mi meg? 57-ben mint festőnek volt egy kiállítása és ő meghívta az Újhold írókat.

Vidor M.: A verniszázson mondtunk néhány verset. Emlékszem, Nemes Nagy Ágnes ott volt, Rába Gyurka ott volt, Mándy, Pilinszky, Jékely Zoltán.

Major O.: És látogattuk a lakásán, te is jártál hozzá látogatóba.

Vidor M.: Élete utolsó húsz évében folyamatos kapcsolatban maradtam vele, durván egy-kéthetente fönt voltam, és ott találkoztunk Vatay Elemérrel is.

Vatay E.: Ahhoz szeretnék kapcsolódni, amit te mondtál az előbb. Ez tulajdonképpen a Nemes Nagy Ágnes története a keménységről. 70 éves volt, és Ágnes beszélgetett vele, megkérdezte tőle, hogy-hogy most már nem horgászik? Azt mondja: „tudja, ahogy az ember öregszik, már nemcsak a halat, a kucacot is sajnálja”. Ferenczy Béninél, akiről mindenki tudja, hogy csak öt szót tudott az 56-os benuháza után mondani, igen, nem, hát, nahát, de. Vele intenzíven tudott beszélgetni, úgy, hogy kibarkóbaztatta azt, hogy ülünk a verandán és milyen szépen énekelnek a madarak. És akkor rámondja, hogy igen. Élmény volt beszélgetni Bénikével. Minden folyóiratot tudott, ismert. Mentünk le Balatonra Kasival, hátul ült, én elől Klárral, és akkor egyszer csak megkérdezte: Mi a véleménye a Tűztáncosokról? Ez annyira frappírozott, hogy Bénike jutott eszembe és azt mondtam: „hát nem.”

Tellér Gyula: Kassák Lajossal emlékezetem szerint 1957-ben ismerkedtem meg, Weöres Sándor mutatott be bennünket egymásnak, egy kiállításon. Nagy tömeg volt, én a tömegben Sanyika mellett álltam, amikor odajött Kassák és ők üdvözölték egymást, Sanyika pedig egy természetes mozdulattal bemutatott Kassáknak, aki csak azzal reagált, hogy még egy költő. Én nagyon örültem ennek a találkozásnak, és arra kértem Kassákot, hogy vihessem fel hozzá a verseimet. Tudtam egyébként már korábban, hogy egészen közel lakunk egymáshoz, Óbudán. Érdeklődött a verseim iránt, hol dicsérte, hol kritizálta őket, de mintha inkább a beszélgetéseink lettek volna számára érdekesek, különböző dolgokról faggatott, hogy élnek a fiatalok, én mit csinálok, tanári pályámról, egyebekről. Amikor életemben először kijutottam Franciaországba 1963-ban, Kassák megkért, hogy annak a galériatulajdonosnak, aki az ő képeiből is rendezett kiállítást Párizsban, vigyek ki egy levelet. Ma is emlékszem rá, a Rue de la Boétie-ben volt a galéria, egy kellemes kis utcában, amelyik enyhe szögben fordul el a Champs Élysées-től, a Denise Renée galéria volt. Most már több galéria is működik a jobb parton is, a bal parton is ilyen néven, akkor emlékezetem szerint az volt az egyetlen. Egy Vasarely kiállítást rendez-

tek éppen, egy feketebőrű fiú és egy fiatal lány voltak csak a galériában, akik átvették a Kassák által küldött levelet, mondták, hogy másnap menjek el, amikor ott lesz a galéria tulajdonosa is. A kiállítás addigra már meg volt rendezve, és közben talán meg is nyitották, nagyon érdekesnek találtam Vasarely képeit, különben is bújtam a kis galériákat, meg a nagy múzeumokat, nagy vizuális gyönyörűségeket jelentettek ezek nekem. Azért említem, mert hazajövéen Kassákkal ezekről a dolgokról beszélgettünk.

Albert Zs.: Miért veled küldte ezt a levelet?

Tellér Gy.: Azért, mert tudomásom szerint nem kapott útlevelet. Annak ellenére, hogy tudták a magyar kulturális hatóságok, hogy őneki kiállítása van vagy volt Párizsban, és hogy meg is hívták erre a kiállításra, tudomásom szerint nem kapott útlevelet, és nem engedték utazni.

Major O.: Azt hiszem, november 1-én, 56-ban arra kértem, hogy vállalja el a *Nemzetőr* című napilapnak a szerkesztőbizottsági tagságát; két napig dezinált főszerkesztő voltam, november 4-ig. Azt mondta, szerkesztőbizottsági tagságot nem vállalok, de felolvasok magának két dolgot a telefonba. Az egyik később, mint naplójegyzet megjelent a *Szénaboglyában*, az gyönyörű, nem tudom, ismeritek-e, a másik egy döbbenetesen nagy verse volt, amit akkor írt, amikor kizárták őt a pártból.

Bárány T.: Tudod, mi volt a közvetlen oka a kizárásnak? Az Írószövetségben felállt – '953-at írtunk, jött a fordulat, miegymás – és álltak fel egymás után a párt patentírozott írói, megbízható káderek, és elkezdtek zokogni a viszonyokon, hogy milyen pokoli az élet. Fölállt Kassák és azt mondta: „És ezekkel ákárták ezek optimista irodalmát csinálni!” Kész, ki volt zárva.

Albert Zs.: Nemcsak az irodalom érdekelte, és nemcsak Európa érdekelte, van egy nagyon fájdalmas mondata, azt hiszem 56 után írta, hogy „Ezzel a néppel nem lehet semmit csinálni és ezzel a néppel már mindent lehet csinálni.”

Gergely Á.: Olyan nagy mondatai vannak! Ezt külön hadd ünnepelem benne. 1959-ben történt, amit elmondok, egy tanárom tihanyi villájában, ez a tanárom Baránszky Jób László volt, nem tanított engem, de nála gyakoroltam a Szilágyiban magyarból. Hadd olvassam fel, rövid. „Kassák Lajossal véletlenül találkoztam, egyik tanárom tihanyi villájában. Kényelmetlen kerti székeken ültünk, lugasba való kerti asztal körül. Kassák a munkám felől érdeklődött. Második éve tanítottam egy újpesti iskolában; Joyce versei s néhány más munka után megjelent a következő fordításom, Dylan Thomas könyve: *Az író arcképe kölyökkutya korából*. – Jó könyv – mondta Kassák –, jó fordítás. Rendes munka. – Elvörösödtem. „Rendes munka”: micsoda bélyegző. Annnyira vágytam rá, hogy háromszor is megpróbáltam beleírni valami naplófélébe, de a különböző szerkesztők mindig visszaadták a naplófélet, dicsekvésnek minősítvén.

Az is volt: dicsekvés. A mondatokra szó szerint emlékszem. – Mit érzett, mikor az első fordítását publikálta? – kérdezte Kassák. – Azt, hogy megkondulnak a harangok és leszakad az ég. – És most? A második, a harmadik megjelenés után? Mit érez? – Semmit. – mondtam. – Tudom, hogy nem történik semmi. – A maga nemzedéke téved – pattogott Kassák, és fölkel az asztal mellől. – Mondja meg a magyar irodalomnak, hogy ne verseket írjanak, hanem költeményeket. Mondja meg a magyar művészetnek, hogy ne képeket fesseknek, hanem festményeket. Maga ne menjen a bulvár-szerzők után. Mindig azt kell érezni, hogy megkondulnak a harangok és leszakad az ég. Függetlenül attól, hogy mi történik. – Szálegyenesen állt a tihanyi villa kapujában. Nem hiszem, hogy kezet fogtunk volna.”

Vidor M.: Neki voltak ilyen nagyon jellegzetes, finom distinkciói, mint a vers, költemény, így pl. hogyha regényről volt szó, akkor „engem nem érdekel egy regénynek a cselekménye, csak a történése érdekel”. Nagyon mély dolgai voltak, és meg kell mondani, hogy „rendes munka” ez az ő szájából nagyon nagy dicséret volt.

Tellér Gy.: Kassák fizikai valósága is nagyon érdekes volt. Alacsony kis ember, aki valami cserkészkalap szerű kalapban járt, az volt a különbség, hogy, ugye, a cserkészkalapnak nagy karimája és alacsony teteje van, ezzel szemben Kassák kalapjának viszonylag kis karimája, de nagyon magas teteje volt, ez nagyon furcsán hatott, és érdekesen volt elől benyomva. Gyakran találkoztam vele a régi Opitz cukrászdában, bár akkoriban már másképp hívták. A Bécsi úton a Nagyszombat utcai városi házakban volt, most is van ott valamilyen vendéglátóipari intézmény, ahová kávézni jártunk és gyakran találkoztunk, leültünk egy-egy duplára. Nagyon jól emlékszem, hogy egyszer Kassák kérdezte, hogy „Urám, mit csinál?” palócos ejtésével. Ez is furcsa volt nekem, hogy huszonéves fiatalember létemre Kassák „urámozott”, kérdezte, mit csinálok, mondtam, hogy ezt-azt csinálok. Erre ő: miért nem verset írok? Én hivatkoztam különböző családi nehézségeimre, hogy pénzt kell keresni, meg más kötelességeim vannak, mire Kassák eltűnődött, és kijelentette: „urám, én mindig azt csináltam, amihez kedvem volt.” Addigra már olvastam az *Egy ember életét* és pontosan tudtam, hogy ez bizony így történt.

Gergely Á.: Kassák nagyon szép férfi volt. Én fiatal korában persze nem ismerhettem őt, de azok a fiatalkori képei, az orosz inggel, azok a profil képek, mint egy filmszínész. És az idős Kassákot is nagyon szépnek találtam. Gyönyörű az a kettős kép az első feleségével.

Albert Zs.: Simon Jolánnal, aki előadóművész volt.

Gergely Á.: Nem tudom, hogy tudnak-e róla, amikor Kassák meghalt, a második felesége, Klári, írt egy vagy 40 oldalas emlékezőt Kassákról, ami íróilag is kitűnő, Szigligeten néhányunknak felolvasta. Klári nagyon jól írt. Nem

emlékszem szó szerint a végére, de mintha ez lett volna: „akkor örökre lehunyta szép szemét, melynek egy életen át rabja voltam”. És Klári csakugyan rabja volt.

Albert Zs.: Egyébként Rónay György szép könyvében, amely az *Arco*k és *vallomások* sorozatban jelent meg, azt írja, hogy korábban be akarták mutatni őt Kassáknak, de akkor még élt az első felesége és azt mondta Klári, akkora hatással volt rá, hogy inkább ne mutassák be. Amikor Kassák hallgatni volt kénytelen, akkor a tanári fizetéséből voltaképpen ő tartotta el.

Vidor M.: Hőstett volt.

Major O.: Akkor ment ő pedagógia főiskolára és kitanulta a matematika szakot.

Gergely Á.: Nem beszéltünk még a fordításairól. A legjobban persze a franciákat szerette, a Cendrars-kötete nagyon izgalmas, de most az amerikai fordításaira gondolok. Az amerikai költők közül is a legférfiasabbakat választotta, Carl Sandburgöt, Robinson Jefferst. A Jeffers-fordításai a magyar fordításirodalom – a gyöngyszem szó nem illik ide – szikladarabjai. Jeffers maga is ilyen sziklagörgető alkat volt, mint Kassák, csak elvonulóbb, embergyűlölő, de a gondolatviláguk nagyon hasonlít egymáshoz. Megjegyeztem néhány Jeffers-sort Kassák fordításában, remélem, el tudom mondani. *Ragyogj pusztuló köztársaság*, ez a vers címe:

*a korrupció
Sohasem volt kötelező: mikor a városok
a szörny lábainál fekszenek
még állnak a hegyek.*

Lengyel B.: Valamit szeretnék még hozzátenni Kassák emberi magatartásáról. Arról, hogy mindig egyenes, határozott volt, majdnem goromba, de közben teljes értékű emberi helyzetet teremtett. Nyílt emberi egyenlőséggel. Hiszen voltak olyan írók, akik szobrot álltak és úgy mutatták magukat, sajnos gyakran ezt tapasztaltuk, akkori fiatalok. Ezzel szemben Kassák világosan, egyszerűen megbecsülte az embert azzal, hogy esetleg gorombáskodott vele. Szeretnék ehhez még valamit hozzáfűzni. Az édesanyámmal, akivel éveken keresztül előfordult, hogy találkoztak Kassákkal, kb. két és fél év különbség volt közöttük. Csakhogy hét évtized fölött nem az évtizedek számítanak, hanem a testi állapot. Anyám a sír szélén tántorgó öregasszony volt, akinek elgyötört testében csak a szelleme maradt ép. Kassák tetterős, javakorabeli férfinak tett mellett. Úgy igaz, hogy a férfiak emberségének egyik eleven próbája, aféle biztosan jelző lakmuszpapírja, hogyan viselkednek az öreg, nőiségüket veszített nőkkel. Jó volna ábrázolni tudni, hogy Kassák miként volt anyámmal természetesen kedves, figyelmeskedés nélkül figyelmes, megjátszás nélkül érdeklődő. Valami rokonszenv féle látszott szövődni közöttük. Egy ízben anyám

a kerti sétauton a földet tartó kőfalhoz vitte Kassákot, és rámutatott egy virágra, amely a kő között, sőt a kövön egy cseppnyi földből hajtott ki. Ezt írja meg, mondta, ezt a virágot. A virág a kezdődő magyar szimbolizmus témája lehetett volna, ha nem inkább Tompa Mihály tollára illő allegória. Reviczky még megírhatta volna, Ady már alig, Kassákot mégis megérintette, meghatotta a témaajánlat, így írt egy verset anyámnak, *Egy öregasszonnyal beszéltem* címmel.

Vatay E.: Gorziumba vittem egyszer el Kassákot, nem érdekelte, Tác végképp nem, egy bokron volt egy madár, azt mondja: nézze azt a madarat, de szép. Egész Gorziumból ez maradt, mint a virág.

Gergely Á.: Viszont megírt egy szál virágot Klári hajában a *Tengerparton* című versben. „Vörös hajadban kék virág”, jól emlékszem? Tudom, hogy Klári már jóval Kassák halála után, bár maga is idős asszony volt, nem akarta a hajszínét megváltoztatni – e miatt a verssor miatt.

Major O.: Hozzá írta a legszebb szerelmes verseket, de egyedül vele volt néha szigorú.

Tellér Gy.: Kassáknál tett látogatásaimnak az lett volna az igazi formája, hogy én őt előtte mindig felhívom telefonon és bejelentkezem hozzá, illetve megkérdezem, hogy nem zavarom-e? Azonban elég abszurd volt, hogy mondjuk légvonalban laktunk egymástól mintegy 300 méterre, az egyetlen működő telefonfülke pedig majdnem az ő házuk előtt állt, az utca túlsó oldalán, a Tímár utca torkolatában, oda kellett mindig elmennem és felhívnom Kassákot. Néha megengedtem magamnak azt a luxust, hogy bejelentkezés nélkül mentem fel hozzá. Egyszer volt egy kínos alkalom, amikor Kassák láthatóan nem örült nekem, mert éppen a feleségének diktált. Emlékszem magára a szituációnak a kínosságára, de ugyanakkor az a furcsaság is nyomot hagyott bennem, hogy Kassák verset diktált, belehallottam egy mondatba, és meg tudtam állapítani, hogy verset diktált, számomra ez akkor elképzelhetetlen lett volna, hogy egy alanyi költő rögtön készbe diktálja a versét. Aztán elmentem, nem akartam zavarni.

Albert Zs.: A kéziratot diktálta, hogy gépeljék?

Tellér Gy.: Nem, hanem a felesége kézzel írta azt, amit ő diktált, hogy változtatás nélkül, vagy azután utólagos változtatásokkal lett ebből a végleges szöveg, azt nem tudom megállapítani, csak azt tudom, hogy diktálta a verset.

Lengyel B.: Nem szokták tudni, hogy mikor volt ő Kossuth-díjas. A legvégén.

Major O.: Halála előtt egy évvel.

Bárány T.: Nyolcvan éves korában adták oda!

Lengyel B.: 1957-ben, amikor – megmondhatom, hogy kik lettek Kossuth-díjasok? – Heltai Jenő, Szabó Lőrinc és Németh László, és az irodalompolitika

vezetője behívatta Kassákot és azt mondta, hogy kérem, a Kossuth-díj rendelkezésére áll. Ön is Kossuth-díjas lett. És akkor Kassák azt mondta, hogy én nem leszek, és nem fogadta el a Kossuth-díjat.

Vidor M.: És amikor megkapta 80 éves kora közelében, akkor még azt mondta, hogy úgy szerettem volna enélkül meghalni.

Még egy nagy mondása: amikor a nyolcvanadik születésnapján nagyon megünnepeltük, bár akkor ő már rossz állapotban volt, nagyon fáradt volt, akkor azt mondta, látja uram, ez az igazi, életében kell az embernek megérni a föltámadást.

(Összegyűjtötte: ALBERT ZSUZSA)

A TUDÓS MACSKÁJA